

FECR

FCR YAYIN LTD.
Genel Yayın No. | General Publication Number: 2047
FCR Sertifika No. | Certificate Number: 46550
ISNI: 0000 0004 4657 1968
ROR ID: ror.org/00zznvq98

Alt Marka | Imprint: Fecr
Yayın No | Publication Number: 1190

Kitap Adı : Mu'tezile Kelamında İnsan
Alt Başlık : Mükellefin Tabiatı
Book Title : The Human Being in Mu'tazilite Theology
Subtitle : The Nature of the Morally Responsible Individual (Mukallaf)
ISBN : 978-625-8910-49-0
DOI : doi.org/10.70458/fcr.9786258910490

Yazar| Author: Süleyman Akbayram | orcid.org/0000-0002-9521-4110

Yayın Türü | Publication Type: Kitap | Book – Monograph
Yayın Dili | Language: Türkçe | Turkish
Ebat | Dimensions: 13,5 x 21 cm
Baskı Sayısı | Edition: 1
Sayfa Sayısı | Pages: 310 (xiv+296)

Yayım Tarihi | Publication Date: Ekim | October 2026
Yayım Yeri | Place of Publication: Ankara, Türkiye
Mizanpaj ve Kapak | Layout and Cover Design: FCR
Baskı ve Cilt | Printing and Binding: NY MATBAACILIK (Sertifika no: 50732)

Konu Kategorisi | Subject Categories
BIC: HRHT - İslam Kelâmı | Islamic Theology
BISAC: REL037060 - Din / İslam / Kelâm (Teoloji) | Religion / Islam / Theology
THEMA: QRP - İslam | Islam
LC Classification: BP166 - İslam Kelâmı ve İnanç Esasları | Islamic Doctrinal Theology (Kalām)
DEWEY: 297.2 - İslam Kelâmı ve İnanç Esasları | Islamic Doctrinal Theology ('Aqa'id and Kalām)
WoS Category: Din | Religion
WoS Citation Topics Meso: 6.256 - Din | Religion
WoS Citation Topics Micro: 6.256.1835 - Teoloji (Kelâm) | Theology
Scopus Subject Areas: 1212 - Din Araştırmaları | Religious Studies

Atıf Bilgisi | Cite as: Akbayram, Süleyman. *Mu'tezile Kelamında İnsan: Mükellefin Tabiatı.* Ankara: FCR Yayın Ltd.-Fecr, 2026.

© Tüm hakları saklıdır | All rights reserved: FCR YAYIN LTD.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 06050
Altındağ-Ankara/TÜRKİYE • Tel: +90 (312) 310 08 60
www.fcr.com.tr • fcr@fcr.com.tr

Mu‘tezile Kelamında İnsan

-Mükellefin Tabiatı-

Dr. Süleyman AKBAYRAM

Ankara 2026

Yazar Hakkında | About the Author

Dr. Süleyman AKBAYRAM
1990 yılında Adana'da doğdu. Lisans eğitimini 2017 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde tamamladı. 2021 yılında İlahiyat Önlisans Programından mezun oldu. Mezuniyetinin ardından Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde üç yıl süreyle lisans öğrenimi gördü. Yüksek lisans derecesini 2020 yılında Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında "*İslam Düşüncesinde Engellilik*" başlıklı teziyle aldı. Yine aynı anabilim dalında 2026 yılında "*Mu'tezilî Düşüncede İnsan*" başlıklı teziyle doktora eğitimini tamamladı. Doktora sonrası akademik araştırmalarına devam etmektedir. Evli ve bir çocuk babasıdır.

He was born in Adana in 1990. He completed his undergraduate studies in 2017 at Dokuz Eylül University, Faculty of Letters, Department of History. In 2021, he graduated from the Associate Degree Program in Theology. Following his graduation, he studied for three years at Çukurova University, Faculty of Theology. He earned his Master's degree in 2020 from Çukurova University, Institute of Social Sciences, Department of Basic Islamic Sciences, with his thesis titled *"Disability in Islamic Thought."* In 2026, he completed his doctoral studies in the same department with his dissertation titled *"Human in Mu'tezilite Thought."* He continues his post-doctoral academic research. He is married and has one child.

Kitap Hakkında

Mu‘tezile Kelamında İnsan
-Mükellefin Tabiatı-

Çalışmamız Mu‘tezile kelâmında insanın ne olarak tanımlandığını tespit etmekle başlamaktadır. Ekol içerisinde insanın sadece ruh olduğunu ve hakikatini bunun temsil ettiğini iddia edenler bulunmaktadır. Bu iddianın karşısında ise insanın bedenden müteşekkil olduğunu hem hayatın hem de ahiretin acısını ve lezzetini beden vesilesi ile hissettiği/hissedeceği için hakikatinin de bundan ibaret olduğunu savunan diğer bir görüş yer almaktadır. Her iki iddianın tarafları söz konusu insanın ahlakiliği olduğunda ise ortak noktada birleşmektedirler. Çünkü ruhani veya bedeni bir hakikat taşıması fark etmeksizin, insanın bir varlık gösteriyor olması ahlakiliğini zorunlu kılmaktadır.

Metnimiz insanın hakikatini soruşturmakla birlikte Mu‘tezile teolojisinde insanın nasıl bir değer taşıdığına da odaklanmaktadır. Onların evren ve insan tasavvurları birbirine paralel bir seyir takip etmektedir. Her iki kavrama için atomcu perspektiften yorum yapmış olmaları bunun delillerinden sayılabilir. Fakat söz konusu Allah ve insan olduğunda Mu‘tezile, her iki varlığın ayrıştığı ve birleştiği noktaları dile getirmek konusunda oldukça cesur davranmaktadır. Bu bağlamda insana yaratılırken neler yüklendiği, yüklenen şeyin hem Allah’ı hem insanı ne oranda ilgilendirdiğinin ipucunu vermek, bu çalışmanın amaçları içerisindedir. Mu‘tezile’nin insana hangi kavramları yüklediği ve kavramların öncelikle Kur’ânî dayanaklarının olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Hatta Kur’ânî verilerin akıl ile olan irtibatı ve insana kattığı ontolojik değerin ne olabileceği metnin ana gövdesini oluşturmaktadır.

Son olarak insanın sadece insan olmaklığı sebebiyle sahip olduğu duygu ve psikolojik durumların Mu‘tezile için ne ifade ettiği ve daha sonra bunların Allah-insan ilişkisinde nasıl bir fonksiyona sahip olduğu soruşturulmaktadır. Elde edilen verilere bütüncül bir şekilde bakıldığında Mu‘tezile’nin amacı, insana ait olduğu teolojik değeri vermektir. Çünkü bu değerin tespiti onu yaratmış olan Allah’ın da ne oranda bir değere sahip olduğunu belirlemeye imkân vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Mu‘tezile; İnsan; Ruh; Beden; Ahlâk; Mükellef

About the Book

The Human Being in Muʿtazilite Theology
-The Nature of the Morally Responsible Individual (Mukallaf)-

This study primarily aims to identify the definition of "human" within the framework of Mu'tazilite Kalām. Within the school, some scholars posit that the human essence is solely constituted by the soul (rūḥ). Conversely, another view asserts that the human being is composed of the physical body (badan), arguing that since both the pains and pleasures of this life and the hereafter are experienced through the corporeal form, the human essence must be physical. Despite these divergent views on ontological reality, both sides converge on the necessity of human morality. Regardless of whether the essence is spiritual or corporeal, the mere existence of a human being in this world necessitates a moral framework.

After investigating the essence of the human being, the text focuses on the value attributed to humanity within Mu'tazilite theology. It is widely accepted that their conceptions of the universe and man follow parallel trajectories, as evidenced by their atomistic approach to both concepts. However, when addressing the relationship between God and man, the Mu'tazila is remarkably bold in delineating the points of divergence and convergence between the two entities. In this context, this study aims to reveal the innate faculties bestowed upon man during creation and how these endowments affect both God and man in both lives. The study identifies the concepts attributed to man by the Mu'tazila and seeks to establish their Quranic foundations. The core of the text explores the connection between these Quranic data and reason (aql), as well as the ontological value they impart to the human being.

The final section investigates the Mu'tazilite interpretation of innate human emotions and psychological states, and their function within the God-human relationship. Viewed holistically, the findings suggest that the Mu'tazila aimed to construct a theology that provides man with both the fortitude to lead a principled life in this world and the necessary preparation for the hereafter.

Keywords: Mu'tazila; Human; Soul; Body; Ethics; Mukallaf

Fedakâr eşime ve
masamın etrafında koştururken yazmamı meşakkatli,
hayatımı anlamlı kılan sevgili kızıma.

ÖN SÖZ

İnsanın, yeryüzü serüveni başladığı andan itibaren dünyaya aidiyeti hakkında hep bir sorgulaması olmuştur. Neden yaratıldığından nasıl yaratıldığına, kimin yarattığından ne zaman yarattığına kadar soru silsilesini uzatmak mümkündür. İnsanın bu soruları sorması tabiatına uygun olandır. Hatta bazen cevaplar bile önemli değildir. Sadece sormak ve üzerine düşünmek bile insanı dizginlemektedir. Fakat mümkünler dünyasında aklımıza gelen veya gelmeyen birçok hadisenin açığa çıkmak için güçlü ihtimaller barındırması, bazen sorularımızın şiddetini de belirlemektedir. Bir yaratıcı kabulünden hareketle niye yarattığı veya yaratılmış olduğunun bilinci ile niçin yarattığı şeklinde keskin sorular sorulabilmektedir. İşte bu aşamada önemli olan, cevaplardır. İnsan bazen bu cevaba öyle muhtaçtır ki dünya hayatı bile bir cevap uğruna harcanıp gidebilmektedir.

Bu çalışma, soruyu soranın, hakikate, cevabı verenden daha yakın olduğu gerçeğinden hareketle, Mu'tezili anlayışın soruları ve sorgulamaları çerçevesinde, insanın teolojik değerinin ne olduğunu tespite çalışmaktadır. Çalışmanın matuf olduğu amaçtan dolayı da cevaplar, insanın bakış açısına, dinî birikimine ve eğilimine göre tatmin etme noktasında farklılık göstermekte; soruların şiddeti ise cevapların keskinliği üzerinde doğrudan rol oynamaktadır. Üstelik soruyu soran insan ile cevabın arandığı ilahî zeminin birçok vasıfta ortaklık göstermesi, konuyu daha spesifik bir noktaya taşımaktadır. Bundan dolayı soruların üslubu ve cevapların usulü, Mu'tezili bir perspektifi yansıtmaktadır. Diğer bir ifade ile insan gibi zor bir soruşturmaya teşebbüs edilmesi, dinî başa çıkma konusunda oldukça maharetli Mu'tezile'yi benimsemeyi kaçınılmaz kılmaktadır.

Böyle bir çalışmanın uzun yıllar almış olmakla beraber tek başına yürütülmesinin de mümkün olmadığı tahmin edilebilir. Başlığımızın ilk nüveleri oluşturulurken bize oldukça sıkı bir

istikamet belirleyen, kendisinin ürettiklerinden alınan ilhamla türediğini itiraf edebileceğimiz çalışmamızın, nihai noktasına ulaşmasında ilmî katkılarını oldukça önemli bulduğumuz kıymetli Hocam Prof. Dr. Osman Demir'e çok teşekkür ederim. Yürüdüğümüz bu zorlu yolda keskin bir dönemeçte yolumuzun kesiştiği, bize önce ağabey daha sonra hoca olma lütfunda bulunan, birikmiş akademik endişelerimizi ve huzursuzluklarımızı dizginleme fedakârlığı gösteren, çalışmamızın nihayete ermesi noktasında gösterdiği çabalardan dolayı, danışmanım olma fırsatını bulduğum kıymetli Hocam Doç. Dr. Ömer Sadıker'e çok teşekkür ederim. Bu çalışmamı, rızasını kazanabilmek adına samimi bir ibadet olarak kabul etmesini Rabbimden niyaz ederim.

Süleyman AKBAYRAM
Adana 2026

KISALTMALAR

a.mlf.	: Aynı Müellif
bkz.	: Bakınız
b.	: Bin, İbn
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
Erişim	: Erişim Tarihi
Haz.	: Hazırlayan
ö.	: ölüm
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
M.Ö.	: Milattan Önce
nşr.	: Neşreden
no	: Numara
s.	: Sayfa
s.s.	: Sayfalar
trc.	: Tercüme Eden
tsz.	: Tarihsiz
thk.	: Tahkik Eden
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
YEK	: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ix
KISALTMALAR xi
GİRİŞ 1
1. Araştırmanın Konusu Önemi ve Amacı 1
2. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları 2
3. Aileden İdeolojiye Mu'tezile 4

BÖLÜM I
MAHİYETİ BAĞLAMINDA İNSAN 23
1.1. İnsanın Cismani Yönü: Beden 23
1.2. İnsanın Latif Yönü: Ruh 52
1.3. İnsanın Manevi Yönü: Ahlak 89

BÖLÜM II
TEOLOJİK OLARAK İNSAN 115
2.1. Teklifin Muhatabı İnsan: Mükellef (المكلف) 115
2.1.1. Hay (الحي) 138
2.1.2. Âlim (العالم) 148
2.1.3. Müdrik (المدرك) 161
2.1.4. Kâdir (القادر) 169
2.1.5. Mürîd (المريد) 181
2.1.6. Muhtâr (المختار) 191

BÖLÜM III
PSİKOLOJİK OLARAK İNSAN 205
3.1. İnsanın Güdüleri: Devâî (الدواعى) ve Savârıf (الصوارف) 205
3.2. İnsanın İçine Doğanlar: Havâtır (الخواطر) 218
3.3. İnsanın Mayası: Mizaç (الطباع) 240

SONUÇ 261
KAYNAKÇA 269
DİZİN 293